

4. Загальне, порівняльно-історичне, типологічне мовознавство
Особливості концепту УЧЕНЬ у творах Германа Гессе

Жигоренко Ірина Юріївна, канд. філол. наук, доцент
Мелітопольський державний педагогічний університет

Сучасний вимір філологічних наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 30-31 травня 2014 р. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – У 2-х частинах. – Ч. I. – С. 45-49.

У дослідженні розглядається периферія концепту УЧЕНЬ на матеріалі творів Г. Гессе. Комплексним використанням семантично-рольового підходу та методики фреймового аналізу встановлюються типові ознаки реалізації концепту і розкриваються механізми його впливу на читача.

Методологічним підґрунтям роботи слід вважати: відмінкову граматику Ч. Філлмора [2], теорію фреймів М. Мінського [3] та конструкційні граматики А.Голдберга/ Лакоффа та У. Крофта. Послідовне застосування зазначених підходів уможливило не тільки одержання переліку елементів, що становлять зміст концепту, але й співвідношення їх між собою, об'єднання у складі концептуальної структури (В. Міхач, Г. Морріл [4, 5]).

Аналіз рівнів тексту на основі використання семантичних ролей (тематичні ролі, глибинні відмінки, відмінкові ролі Джері С. Грубера (1967) та Рея С. Джекендофа (1972), тета-ролі /тематичні взаємовідношення Н. Хомського (1981) тощо) є семантико-синтаксичними конструктами, дав змогу говорити про розглянутий концепт як прототипову модель поведінки, яка задає послідовність думок, бажань і почуттів.

Список семантичних ролей не є сталим і постійно доповнюється (Speas 1990, Grimshaw 1990, Van Valin 1990, Jackendoff 1990, Dowty 1991). До того ж семантичні ролі здатні перехрещуватися, поєднуватися, подвоюватися.

Для аналізу концепту УЧЕНЬ було відібрано чотири романи Германа Гессе: «Деміан», «Гра у бісер», «Нарцис і Гольдмунд», «Сіддхартха» мотивацією стала наявність у кожному з романів у ролі одного з персонажів мовної особистості – учня, на формування життєвих принципів котрого впливав вчитель-наставник або вчитель-друг.

Вибірка контекстів класифікувалася за такими типами когнітивних класифікаторів: *здібний учень, друг, друг-наставник, шукання життєвого шляху, результат помилки вчителя-експериментатора, зустріч з магістром, зміни у світосприйнятті*. Кожній групі підбиралася типова схема з відповідного фрейму та перелік характерних семантичних ролей. Наприклад.

Когнітивний класифікатор «здібний учень». Звичайно, у творах Г. Гессе, учень – це хлопець, вельми схильний до сприйняття нових знань, як Кнехт у «Грі в бісер»: «Zwar war der Knabe schon längere Zeit Stipendiat der Lateinschule und war vom Lehrerkollegium... zur Aufnahme in die Eliteschulen empfohlen worden» [7, с. 29].

Як Сітхартха в однойменному романі: «...sprang in seines Vaters Herzen über den Sohn, den Gelehrigen, den Wissensdurstigen, einen großen Weisen und Priester sah er in ihm heranwachsen, einen Fürsten unter den Brahmanen» [9, с. 6].

Як Нарцисс у романі «Нарцисс і Гольдмунд»: «... seiner besonderen Gaben wegen gegen alles Herkommen schon als Lehrer verwendet wurde, besonders im Griechischen» [8, с. 31].

В наведених прикладах реалізувалися Схема способу буття «ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАК-спосіб» та Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКЕ-якість». Семантичні ролі: **квалітатив** (регулярне і/або постійне здійснення Р є властивістю суб'єкта); **градатив дуративний** – (динамічна) ситуація Р розвивається в напрямку поступового накопичення результата («все більш і більш»); **хабітуальна** – ситуація Р має місце регулярно («зазвичай», «як правило»); **капасітив хабітуальний** – суб'єкт володіє вмінням, здібністю [добре] здійснювати Р; займається Р професійно; **інтенсив** ситуація Р має підвищену інтенсивність («сильно», «дуже»); **дуратив** - ситуація є в момент Т, тривала до моменту Т і після моменту Т.

Когнітивний класифікатор «друг». Здібний учень, що потрапляє у закритий елітний навчальний заклад, завжди має молодшого друга. Як Плініо Дезиньорі стає другом Кнехта у романі «Гра у бісер»: «Die beiden Welten, die beiden Prinzipien hatten sich in Knecht und Designori verkörpert ...» [7, с. 60].

Як Фріц Тегуляріус стає другом Кнехта у романі «Гра у бісер»: «...erfühlte er auch die Wesensart dieser Liebe; sie war eine zur bedingungslosen Hingabe und Unterordnung bereite Freundschaft und Verehrung...» [7, с. 78].

Як Говінда стає молодшим другом-вихованцем у Сиддхартхи у романі «Сиддхартха»: «Er wollte Siddhartha folgen, dem Geliebten, dem Herrlichen ..., als sein Freund, als sein Begleiter, als sein Diener, als sein Speerträger, sein Schatten» [9, с. 42].

Як Гольдмунд стає другом Нарцисса у романі «Нарцисс і Гольдмунд»: «...hatten sie beide viel voneinander gelernt; es war zwischen ihnen neben der Vernunftsprache eine Seelen- und Zeichensprache entstanden» [8, с. 124].

В наведених прикладах реалізується Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКЕ-якість» Семантичні ролі: **квалітатив** (див. вище); **неглігентив** суб'єкт виконує дію Р погано/недбало («абияк»); **німіфактив** ситуація Р реалізується с надмірною інтенсивністю і/або тривалістю, що призводить до негативних наслідків; **комплетив** досягнута (природна) межа у розвитку ситуації Р («до кінця»); **капасітив хабітуальний**.

Когнітивний класифікатор «друг-наставник». Вплив учня на молодшого друга слід класифікувати як діяльність молодого вчителя-початківця. Так Плініо Дезиньорі змінюється під впливом Кнехта у романі «Гра у бісер»: «Es bleibe nicht unerwähnt, dass auch Plinio Designori unter dem Einfluss seines Antagonisten erhebliche Wandlungen und Entwicklungen erfuhr» [7, с. 456].

Нарцисс впливає своїми виховними бесідами на Гольдмунда у романі «Нарцисс і Гольдмунд»: «...dass es einzig Narziß gewesen war, durch welchen ihm Kloster und Mönchtum, Grammatik und Logik, Studium und Geist wichtig und lieb geworden war. Sein Vorbild hatte ihn gelockt... war sein Ideal gewesen» [8, с. 136].

Гольдмунд діє на Роберта у романі «Нарцисс і Гольдмунд»: «Seit er gemerkt hatte, dass Goldmund eine Menge lateinischer Verse und Lieder auswendig wusste, ... hielt er seinen Kameraden für einen Liebling Gottes» [8, с. 208].

Сиддхартха виховує Говінду, молодшого друга у романі «Сиддхартха»: «Er wollte Siddhartha folgen, dem Geliebten, dem Herrlichen» [9, с. 42].

Макс Деміан з роману «Деміан» змінює долю Сінклера: «Ich glaube heute mit Bestimmtheit, dass ich fürs Leben krank und verdorben worden wäre, wenn er mich nicht aus den Klauen Kromers befreit hätte» [6, с. 175].

В наведених прикладах реалізується Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКЕ-якість» Семантичні ролі: **квалітатив**; **неглігентив** суб'єкт виконує дію Р погано/недбало («абияк»); **німіфактив**; **комплетив**; **капасітив** **хабітуальний**.

Когнітивний класифікатор «друг-наставник шкодить другові-учню».

Учень-наставник навіює сумніви у розум молодшого друга з приводу його здібностей. Як Кнехт у процесі спілкування з Фріцем Тегуляріусом тисне на нього своїми видатними якостями у романі «Гра у бісер»: «In Knechts Leben hätte der andre, so lieb er ihm war, keine tiefe Bedeutung gewonnen, wenn nicht *die Freundschaft mit diesem zarten, von seinem so viel stärkern und sichereren Freund faszinierten Menschen ihn über die Anziehungskraft und Macht belehrt hätte*, die ihm über manche Menschen gegeben war» [7, с. 488].

Як Нарцисс зароджує сумніви у свідомості Гольдмунда у романі «Нарцисс і Гольдмунд» щодо інтелектуальних здібностей останнього: «Dann war das ersehnte Ziel erreicht, Narziß war sein Freund geworden, *und merkwürdigerweise war gerade der gelehrte Narziß es gewesen, der ihm seine Untauglichkeit zum Gelehrten gezeigt hatte*» [8, с. 276].

Як Сіддхартха примушує коритися Говінду, молодшого друга у романі «Сіддхартха»: «Siddhartha blickte herüber wie ein Erwachender. Pfeilschnell las er in Govindas Seele, *las die Angst, las die Ergebung*» [9, с. 57].

Макс Деміан у романі «Деміан» своєю поведінкою та ставленням до молодшого друга, формує в нього нерішучість щодо самооцінки: «...*es sei in seiner Freundlichkeit ein feiner Klang von Hohn oder ironischem Vorwurf*, doch mag das Einbildung gewesen sein» [6, с. 165].

В наведених прикладах реалізуються разом Кваліфікативна схема «ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКЕ-якість» та Схема стану/процесу «ДЕХТО/ДЕЩО-

агенс діє», Семантичні ролі: **квалітатив**; **неглігентив**; **німіфактив**; **хабітуальна** ситуація Р має місце регулярно («зазвичай», «як правило»).

Когнітивний класифікатор «переміни у світосприйнятті».

Перетворення світу в свідомості учня найяскравіше зображені у романі «Гра в бісер», Кнехт з по-іншому бачить світ вже після першої зустрічі з вчителем-магістром: «Knecht hat viele Jahre später seinem Schüler erzählt: als er aus dem Hause trat, *fand er die Stadt und die Welt viel mehr verwandelt und verzaubert, als wenn Fahnen und Kränze, Bänder und Feuerwerke sie geschmückt hätten. Er hatte den Vorgang der Berufung erlebt, den man recht wohl ein Sakrament nennen darf: das Sichtbarwerden und einladende Sich öffnen der idealen Welt, welche bis dahin dem jungen Gemüt nur teils vom Hörensagen, teils aus glühenden Träumen bekannt gewesen war*» [7, с. 42].

В наведених прикладах реалізується Схема способу буття «ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАК-спосіб». Семантичні ролі: **аддитив** – суб'єкт виконує дію Р повторно з додатковою кількістю об'єкта; **адмонітив** - «м'який прохібітив»: мовець просить, щоб адресат не робив Р **капасітив хабітуальний** - суб'єкт володіє вмінням, здібністю [добре] здійснювати Р; займається Р професійно. **інтенсив** ситуація Р має підвищену інтенсивність («сильно», «дуже»).

Аналіз творів, що містять концепт УЧЕНЬ показує, що для вихованця велике значення має наявність старшого друга, котрий часто стає вчителем. Таких друзів-вчителів виявлено декілька типів; учень не обов'язково проходить навчання почергово у всіх вчителів.

Ті учні, що потрапляють до вчителя-експериментатора, проходять довгий важкий шлях самопізнання (Гольдмунд, Еміль Сінклер, Камала, Сіддхартха).

Учні, що потрапляють до вчителя-магістра можуть стати вчителями-експериментаторами, а з часом вчителями-магістрами (Нарцисс). Учні, що потрапляють до вчителя-магістра, навчившись володіти власною волею за взірцем, стають вчителями-магістрами у більш короткий термін (Кнехт).

Навіть і після свого поцейбічного перебування вчитель-магістр буде супроводжувати вихованця і, в разі необхідності, прийде до свого учня на

допомогу, як Магістр луді, як Нарцис, як Макс Деміан [6]: «Kleiner Sinclair, pass auf! Ich werde fortgehen müssen. Du wirst mich vielleicht einmal wieder brauchen, gegen den Kromer oder sonst. Wenn du mich dann rufst, dann komme ich nicht mehr so grob auf einem Pferd geritten oder mit der Eisenbahn. Du musst dann in dich hinein hören, dann merkst du, dass ich in dir drinnen bin» - «*Малюк Сінклер, послухай! Мені доведеться піти. Я тобі, можливо, коли-небудь знов знадоблюсь, для захисту від Кромера або ще для чогось. Якщо ти мене тоді покличеш, я вже не прибуду так грубо верхи або залізницею. Тоді тобі треба буде вслухатися в себе, і ти відчуєш, що я в тобі*».

Список використаних джерел

1. Жаботинская С. А. Концептуальная модель частеречных систем: Фрейм и скрипт // Когнитивные аспекты языковой категоризации: Сб. науч. тр. — Рязань, 2000. — С. 15-21.
2. Fillmore Ch. .J. Frames and the semantics of understanding / Ch. J. Fillmore // Quaderni di semantica. — 1985. — Vol. VI, no. 2. — P. 222–254.
3. Minsky M. 1980 – A framework for representing knowledge // Frame conceptions and text understanding. – B.; N.Y. : Gruyter, 1980. – P. 1–25
4. Mihatsch W. Lexical data and universals of semantic change / Wiltrud Mihatsch, Reinhild Steinberg. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 2004. – 254 S.
5. Morrill G. Compositionality, Implicational Logics and Theories of Grammar / G. Morrill, B. Carpenter // Linguistics and Philosophy. – 1990. – Vol. 13. – № 4..
6. Demian. Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp 2012. – 272 S.
7. Das Glasperlenspiel : Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften. Hermann Hesse. 1., neue Ausg. . – Berlin : Suhrkamp 2012. – 608 S.
8. Narziß und Goldmund : Erzählung / Hermann Hesse. 1., neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp 2012. – 304 S.
9. Siddhartha. Hermann Hesse. Neue Ausg. – Berlin : Suhrkamp 2012. – 116 S.